

МУНИЦИПАЛЬНОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБЩЕОБРАЗОВАНИЕ

**НОХЧИЙН РЕСПУБЛИКИН ДЕШАРАН А, ИЛМАНАН А
МИНИСТЕРСТВО
НАЖИН-ЮБРТАН К1ОШТАН
БЕНОЙ-ВЕДАНАРА ЙУКЪАРАДЕШАРАН ИШКОЛА**

ТЕЛЛИНА

МЦ куйгалхо

Назирова А.А.

Протокол № 1

«27» 08. 2022 ш.

БАРТБИНА

Зам. дир. по УВР

Б. М. Саралиев

«27» 08. 2022 ш.

ЙУЪХЪАНЦАРЧУ ЙУКЪАРЧУ ДЕШАРАН

ГЕРГГАРА БЕЛХАН ПРОГРАММА

НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЪ

ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР

(дешаран хьукматийн 1-4 классашна лерина)

Х1оттийнарш:

Умарова Ж.Ш., нохчийн меттан, литературин хьехархо;

Борзиева А.Х., нохчийн меттан, литературин хьехархо;

Ольмуханова Х.С., нохчийн меттан, литературин хьехархо;

Бисултанова М.Х., нохчийн меттан, литературин хьехархо;

**Аннотация к рабочей программе
учебного предмета «Литературное чтение на родном (чеченском) языке»**

Рабочая программа учебного предмета «Литературное чтение на родном (чеченском) языке» обязательной предметной области «Родной язык и литературное чтение на родном языке» разработана в соответствии с пунктом 31.1 ФГОС НОО и реализуется 4 года с 1 по 4 класс.

Рабочая программа разработана группой педагогов в соответствии с положением о рабочих программах и определяет организацию образовательной деятельности учителем в школе по определенному учебному предмету.

Рабочая программа учебного предмета является частью ООП НОО, определяющей:

- содержание;
- планируемые результаты (личностные, метапредметные и предметные);
- тематическое планирование с учетом рабочей программы воспитания и возможностью использования ЭОР/ЦОР.

Рабочая программа обсуждена и принята решением методического объединения и согласована заместителем директора по учебно-воспитательной работе МБОУ «СОШ с. Бенной-Ведено»

Дата 25.08 2022г.

Беной-Ведана, 2022 шо.

КХЕТОРАН КЕХАТ

Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешаран йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран герггарчу хьесапан белхан тегланехь программа хIоттийна 2018-чу шеран 3-чу августера Федеральни низам кхочушдарца (№ 317-ФЗ «Россин Федерациехь дешарх» цIе йолчу Федеральни низаман 11-чу а, 14-чу а статьяшкахь Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандартан буха тIехь хийцамаш барх (Россин Федерацин серлонан министерствон 31.05.2021 ш. № 286 «Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандарт чIагIйарх» ома, регистраци йина Россин Федерацин юстицин министерствос 05.07.2021 ш. № 64100) а, Кхетош-кхиоран герггарчу хьесапан программаца (чIагIйина йукъарчу дешарехула йолчу ФУМО 2020-чу шеран 2-чу июнехь бинчу сацамца) а догIуш, Россин Федерациехь ненан мотт хьехаран концепци (чIагIйина Россин Федерацин Правительствон 2016-чу шеран 9-чу апрелехь № 637-р бинчу сацамца) а, РФ-н Серлонан министерствон коллегис 2019-чу шеран 1-чу октябрехь чIагIйина йолу Россин къаьмнийн ненан меттанаш хьехаран концепци а, ГКУ «Нохчийн меттан институтан» Илманан кхеташоно, 12.05.2022 шеран №3 йолу протоколаца чIагIйина Нохчийн мотт а, нохчийн литература а хьехаран концепци а тидаме а оьцуш.

Иштта кху кехатан низаман бухе диллар ду: Россин Федерацин Конституци, Нохчийн Республикин Конституци, 1991-чу шеран 25-чу октябрехь тIеэцна долу «Россин Федерацин къамнийн меттанех» долу Россин Федерацин низам, 2007-чу шеран 25-чу апрелехь N 16-РЗ тIеэцна долу «Нохчийн Республикин пачхьалкхан меттанех» долу Нохчийн Республикин низам а, «Россин Федерациехь дешарх» долу ФН № а, 2014-чу шеран 30-чу октябрехь № 37-РН тIеэцна долу «Нохчийн Республикехь дешарх» низам а.

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт бу, оьрсийн маттаца цхьаьна Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу гIуллакхо дика хьелаш кхуллу и мотт Иалашбан а, кхион а. 1-4-чу классашкахь «Ненан мотт а, ненан литература» а предметан декъехь хьобхуш йу ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар, иза тIехьажийна йу дешархойн кхетаман-довзаран, хьасене хиларан,

исбаъхъаллин-эстетикин таронаш кхион а, гИллакх-оъздангаллин мехала болу хъежамаш кхолла а, бер нохчийн къоман культурина тЕозон а.

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературин йешар» предмет – гуманитарин дешаран коьртачех цхьа предмет йу, цо адам кхиаран кхетаман а, гИллакх-оъздангаллин а тЕгIа билгалдо. Литературин дешаро гIо до йешаран а, литература талларан а мехалла а ша кхидIа кхиарехъ мел ладаме ду хууш а, шена хетачун бух балон а, барта а, йозанца а шена хетарг охъадилла хууш а волу йешархо кхион а; хIара дуьне а, кху дуьненахъ ша а вовзаран гIирс санна, йешар оьшуш хила а, стеган а, йукъараллин а йукъаметтигаш шера хилийта а.

Программо йукъалоцу кхеторан йоза а, предмет дIалацаран хила лерина жамIаш а, предметан чулацам а, программин хIора дакъа Iамон лерина долу сахьташ билгал а дохуш, тематикин планировани а, дарсел арахарчу гIуллакхийн план а.

ХIара программа лерина йу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хъехархошна «Ненан (нохчийн) литература» предметана дешаран а, белхан а программаш хIиттон бухе йилла. Авторийн а, белхан а программаш йазйечеран йиш йу дешаран материал дIакхачорехъ, хIотторехъ а, сахьташ теманашка а, дакъошка а декъарехъ шайна зеделлачух пайдаэца.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЪ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» дешаран предметан герггара белхан программа кечийна йу йуьхъанцарчу йукъарчу дешаран программа кхочушйечу хьукматашна. Программа тIехъажийна йу дешаран хьукматашна а, хъехархошна а методически гIо дарна, цо таро лур йу:

- 1) «Ненан (нохчийн) маттахъ литературин йешар» дешаран предмет хъехаран процессехъ Федеральни пачхьалкхан йуьхъанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахъ билгалдина долу адаман кхиаран, метапредметни, предметни дешаран жамIаш кхузаманан лехамашца догIуш кхочушдан;
- 2) «Ненан (нохчийн) маттахъ литературин йешар» дешаран предметан Iаморан хила лерина жамIаш а, чулацам а ФГОС НОО а; йуьхъанцарчу йукъарчу дешаран герггарчу хьесапан коьртачу программца (йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2015-чу шеран 8-чу апрелехъ № 1/15 протоколаца йинчу редакцехъ) а; кхетош-кхиоран герггарчу хьесапан программца (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2020-чу шеран 2-чу июнехъ № 2/20

протоколаца бинчу сацамца) а догӀуш, дешаран шерашца билгалдан а, структура хӀоттон а;

3) Билггалчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билггала долу дакъа-тема Iамон лерина дешаран хан а нисйеш, ткъа иштта дешаран материалан дакъош/теманап дIалацарна тIехъажийна долу дешаран гIуллакхийн коьртачу кепех а пайда а оьцуш, календаран-тематически план хӀоттон.

Программин чулацам тIехъажийна бу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дIалацарна Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь билгалдинчу тIедахкарийн (тIедожор) жамIашка кхача.

«Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дIалацарна ФГОС НОО тIедахкаршца догӀуш, курс тIехъажийна йу Россин Федерацин культурин экъанехь ненан меттан литературин меттиг а, роль а муьлха йу а, историко-культурин, оьздангаллин, эстетическин мехаллаш Iалашйарехь а, цхьана тIаьхьенера вукху тIаьхьене дIакхачорехь а лоцучу декъах а кхеторна; Россин Федерацин субъектан культурин а, гIиллакх-оьздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь къоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературо а лоцучу декъах йуьхьанцара хьежам (хаарш) кхолларна а; ненан меттан литература къоман культурин дахаран довзаран цхьа коьрта дакъа а, къоман а, Россин а культурин хилам а, оьздангаллин мехаллаш а, ламасташ а лардаран гIирс а, дуьнене а, къоман историга а, культурига а хьежам а хиларх кхетам кхолларна а, ненан маттахь йешаран лехамаш хиларна а.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» курсан бухе йиллина нохчийн литературо чулоцург къоман культурин ламастийн мехаллийн кодийн система йу боху ойла йу. Нохчийн къоман культурин ламасташ Iалашдаран гIирс хилла ца Iаш, нохчийн литература зIе йу къоман дIадаьлларг, карарниг, хиндерг вовшашца дузуш а, кегийчу дешархойн кхетаме и дуьллуш а.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ ІАМОРАН ІАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Іаморан
Іалашонаш йу:

- Нохчийн литературе а, нохчийн матте а къоман культурин мехалчу декъе санна ойла кхолла;
- Дешархой шайн къоман культурин-меттан экъанна йукъабалор а, уьш къоман ламасташна а, культурин тІаьхьалонна а, кхузаманан хьелашна а йукъаозор;
- Чкъурашна йукъарчу зІенах кхетар, нохчийн культура Іалашйарна шаьш жобпалле хиларх ойла кхиор;
- Йешаран говзалла кхиор.

Цу Іалашонашка кхачаро хІара **декхарш** цхьалхадоху:

- Россин гражданаллин идентичностан баххаш кхоллар, шайн Даймакках а, Россин халкъах а, Россин халкъийн цхьаалехь мехкан исторех а дозалла дан Іамор, шаьш муьлхачу къомах ду кхетор; Россин дукхакъаьмнийн йукъараллин мехаллаш кхоллар;
- Нохчийн къоман историко-культурин зеделлачун тІалам бан Іамор, дешархочунна шен къоман культурин-меттан хьал довзийтар; йуьхьанцарчу классийн дешархочунна нохчийн литература историко-культурин, оздангаллин, эстетикин мехаллийн хьоста санна йезайалийтар;
- Нохчийн литературехь гайтина йолчу нохчийн синкхетамна ладаме йолчу тІиллакз-обздагнгаллийн мехаллах хьежам кхоллар;
- Нохчийн литературин говзарш Іаморан буха тІехь нохчийн меттан исбаьхьаллин-эстетикин таронех хаарш совдахар;
- Адаман амал кхиарехь а, къамел шардарехь а даима йеша хьагам кхоллар;
- Тайп-тайпанчу текстийн чулацаман а, башхаллин а мах хадоран йешаран хаарш шардар, уьш йийцаре йарехь дакъалацар;
- Къамел даран йерриге а кепаш кхиар, йешначух лаьцна барта а,

йозанца а дийца хаарш карадерзар.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР»

ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ДЕШАРАН ПЛАНЕХЬ МЕТТИГ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предметана программа йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь гайтинчу дешаран программа д'Алацаран жамIийн предметни лехамийн буха тIехь хIоттийна а, 270 сахьтан¹ (66 сахьт I-чу классехь а, 68 сахьташ 2—4-чу классашкахь) бараман дешаран йукьарчу тIедилларна лерина а йу. Программин инвариантни дакъа Iаморна луш дешаран 233 сахьт ду. 37 дешаран сахьтах лаьтташ йолу дешаран тIаьхьалонан хан программин вариативни декъана д'Ало, цо йукьалоцу авторийн Iаматийн линейкина оьшу белхан программа хIоттийнчу авторша къастийна говзарш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ГЕРГГАРА БЕЛХАН ПРОГРАММИН ЧУЛАЦАМАН КОЪРТА ЛИНИШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан программехь белла чулацам бу, и теллича нохчийн литературин къоман-культурин башхалла а; нохчийн меттан а, нохчийн литературин а Нохчийн Республикин а, Россин а историца, нохчийн къоман материале а, синбахаман а культурица а йолу зIе а

---

¹ Нохчийн Республикин йукьардешаран цъаьнакхетараллашна лерина дешаран план хIотторехь ГБУ ДПО «НР ДКХИ» кечдинчу методически хьехарища догIуш, «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъана леринчу программехь сахьтийн барам совбакхархьама, и сахьташ кхечу предметан декъера схьазар хьоьху из дешаран хьукматан лаамца йа дешаран хьукматан таронашка хьаьжжина дIахьуш долчу коьрта предмет Iаморна лерина тIетобхначу сахьташ тIера.

йаста некъ лур бу. Курс лерина йу йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин а, культурин а хьежам шорбан; йуьхьанцарчу классийн дешархойн йешаран жигарчу гонна йукъайогӀучу фольклоран а, нохчийн классикийн а, нохчийн кхузаманан литературин а говзарша таро ло дешархошна адамаллин мехаллашкахь нохчийн культурин а, къоман синкхетаман а коьртачу баххех кхетам бала. Йуьхьанцарчу классийн дешархошна йеша а, талла а схьакховдийначу нохчийн литературин говзарша схьагойту нохчийн къоман культурин тайп-тайпана агӀонаш, жигарайоху даимлера мехаллаш (дикалла, доглазар, синшорто, къинхетам, эхь-бехк, бакъдерг, добзалан мехаллаш, патриотизм, баккхийчаьрга ларам, адамалла, и. кх.дӀ.).

Кху программехь «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан башхалла кхочушийна кху бахьанашца:

а) нохчийн къоман амал, Iадаташ, ламасташ, нохчийн культурин синбахаман мехаллаш, адамаллин мехаллаш а, эхь-бехк а гойтуш долу говзарш схьахаржарна;

б) нохчийн йаздархойн нохчийн бераллин дуьне гойтучу говзарш тӀе тидам бахийтарна: добзалехь бер кхетош-кхиоран башхаллаш, баккхийчаьрца а, нийсархошца а цуьнан йолу йукъаметтигаш, бери шена гонахара дуьне тӀелацаран башхаллаш.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» Iаморо гӀо дийр ду дешархойн мотт хьал долуш барна а, церан къамелан культура а, хьасене бовларан хаарш шардарна а. Шена тӀехь программин проблемно-тематически блокаш хӀитточу дидактически материалана культурно-исторически тӀедалорах а пайдаоьцу. ХӀора проблемно-тематически блока йукъайогӀу нохчийн къоман синбахаман а, материале а культура гойтуш болу кхетамаш. Программехь йеллачу говзарийн чулацам йуьхьанцарчу классийн дешархочун лехамашна гонаха хӀоттийна бу, хаьржинчу говзарийн башхаллашкахь гуш а бу.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТАРЕТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан чулацам билгалбечу хенахь коьртачу тидамехь ду:

1. Къоман кхетамна мехала долу, йеххачу хенан йохалла — кхузамане кхаччалц – культурехь коьрта меттиг дIалоцу хIуманаш (масала, баккхийчаьрга, нене ларам, Даймахке безам, догдикалла, доглазар, нийсо йезар, эхь-бехк, сий, и.кх.дI.) Цу коьртачу кхетамашца болх дIахьо йуьхьанцарчу классийн дешархоша дIалоцур долчу кепара хаьржинчу нохчийн йаздархойн уггаре а къегинчу, нохчийн литературин а, культурин а башхаллаш кхочушйинчу говзарш тIехь. И говзарш йовзаро гIо до йуьхьанцарчу классийн дешархошна къоман культурин ламастех а, нохчийн культурех а кхета.

2. Йуьхьанцарчу классийн дешархойн лехамаш: говзариин доккхачу декъан турпалхой йуьхьанцарчу классийн дешархойн нийсархой бу, церан дуьне довзарца босту программехь билгалбина культурно-историн кхетамаш. Программи йукъайахийтина тайп-тайпанчу заманашкахь берийн дуьне гойту а, церан кхиаран некъаш а, амал йахчайалар а, оздангаллин къилбанаш кхолладалар а гойту говзарш; говзарш харжаро дешархочунна таро ло историн тайп-тайпанчу муьрашкахь нохчийн культура шен нийсархочун бIаьргашца ган. Программехь ладамечу барамехь йелла кхузаманан авторийн говзарш а йу, цара шайн кхоллараллехь кхидIа хьо нохчийн литературин къоман ламасташ, и говзарш кхузаманан дешархочунна гергара йу.

3. Къоман башхаллин хиламаш искусствон кхечу гIирсашца гайтина говзарш а хаьржина, цо таро ло дешархошна нохчийн культурехь искусствийн диалог гайта.

Цхьадолу декхарш кхочушдан лерина дешаран материал хаьржина гуманизмам, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллийн, кхеташ хиларан, жигараллин, поликультурин, ламасталлин классикин а, кхузаманан бараман цхьаьнадаран, тематикин, кепийн-жанран тайп-тайпаналлин критеришца йогIуш.

Программо билгалбечу йешаран гуоно таро ло тайп-тайпанчу хенийн а, къаьмнийн а говзарийн куьзганахула беран дуьненехьежаман гураш жим-жимма шордан.

Программехь и масех бухедилларца билгалбо. Хьалхара шиь доьзна ду йешаре ойла а, йешаран техникин хаарш кхиоран хьелаш а кхолларца. Иштта, и хаарш кхиоран йуьхьанцарчу муьрехь уггаре а хьалхарчу рогIехь йу байтийн а, прозин а йух-йуха олуш дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш предложениш, абзацаш йолу тексташ (йешаран техникин говзалла кхиочу хенахь мехала долчу йешаран кхиаме хилар тардалийттаран Iалашонца); ткьа иштта кхиаме ду забаре чулацам болу сихха хазахетар йа велар кхолладолуьйту тексташ лелор а, (хIунда аьлча, цу хенахь забар йевзаш хиларо эстетикин синхаамаш гучубахар кхиадо) йешаран мукьам кхиоран Iалашонца. Дешаран хIора шеран тексташ схьахаьржина йу цу хенан берашна тIелаца ата хилар тидаме а оьцуш. Текст схьахаржаран кхидолу бухедахкарш доьзна ду исбаьхьаллин дешан фольклорна кепашкара авторийн литературе кхаччалц кхиаран логика ларйаран цаторийла хиларца; билггала долу оьздангаллин а, эстетикин а декхарш кхочушдан цаторийла хиларца, царах коьртаниш билггал йолчу оьздангаллин-эстетикин концепцига доьрзу, и концепци дешара деа а шарахь кхиош схьайалайо; жанрийн а, тематикин тайп-тайпаналла хилийттаран кхачойаран а, фольклоран а, авторийн говзарийн а, вайн мехкан а, дозанал арахьарчу йаздархойн говзарийн а, берийн литературин классикийн а, XX-чу бIешеран чаккхенан – XXI-чу бIешеран йуьхьан кхузаманан берийн йаздархойн говзаршна йукьахь а барам ларбаран а цаторийла хиларца.

Йешаран гIуллакх кхиоран процессан чохьарчу логикица доьзна, «Литературни йешар» курс шинатIегIанехь хIоттийна йу.

Хьалхарчу тIегIанехь хьалхадаккха дезарг йешаран корматалла шарйар ду, шолгIачу тIегIанехь – дешархошна литературин говзалла карайерзор. I-2-чу классашкахь йеша Iамадо; кхетар тIехь, нийса йешарна, сиха а, къаьсташ а йешарна тIехь болх; йешначун кхоллараллин маьIна дан тайп-тайпана некьаш кхиор (графикин, дешан а, музыкин а иллюстрировани, драматизаци, ма-йарра а, йукь-йукьара а, кхоллараллин йухасхьайийцар). Цуьнца цхьаьна йуьхьанцарчу классашкахь дIаболабо йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин дешара тIехь болх.

«Литературни йешар» предмет Iаморан шолгIа тIегIа 3-4 классашна кхочу, цигахь йеша хааро зазадоккху, эстетикин йешаре а, талламан йешаре а декьа а луш.

«Литературин йешар» программа хIотточу хенахь тидаме эцна школал хьалхьалхарчу педогогикин а, йукьарчу йукьардешаран школашна леринчу «Нохчийн литературехула герггарчу белхан программин» зIейалорах а.

Программо таро ло йалийнчу списокера говзарш дешархойн кечаман тIегIанца догIуш харжа, ткьа иштта курсан чулацаман вариативни компонент харжа а, белхан программашкахь и кечйаро могуьйту тематикица а, проблематикича а герга йолчу говзаршкахь къоман башхаллаш а, йукьара дерг а къасторан

Галашонца Россин халкбийн литературе кховдар. Ткъа иштта программo тарo лo Гаматийн авторшна йа дешаран цхъаьнакхетараллашна вариативни декъехь Гамон говзарш харжа.

1 класс (66 с)

Вайна гонахара дуьне – 15 с.

Пачхьалкахан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан илли, хЮст).

Беснаш. Светофор.

Ишколехь.

Галаман дуьне (цГера дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, олхазарш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш).

КГиранан денош.

Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хЮетал-металш.

Вайн Даймохк

Вайн Даймохк

Соблжа-ГПала

Вайн турпалхой

Халкъан хазна

Махмаев Ж. «Бераш – вайн хиндерг» йа

Арсалиева Люба «Соблжа-ГПала» (**вариативни** дакъа).

Турпалхойх лаьцна тексташ: Кадыров Ахьмад-Хъаьжа; Нурадилов Ханпаша;

Шерипов Асланбек; Висаитов Мовлид.

Вайн йаздархой – 6 с.

Айдамиров Абузар – байт «Нана-мохк»

Сулейманов Ахьмад – «Дахаран генаш» поэми йукъара кийсак.

Муса Ахмадов – туйра «Писулиг»

Гацаев СаИд – байт «Борз»

Халикова Асет – байт «Зингат»

Хатуев I-Хь.

Халкъан барта кхолларалла – 10 с.

Аганан иллеш

Чехкааларш

Дагардарш

Кицанаш

ХЮетал-металш

Нохчийн халкъан туйранаш. «Тамашийна йоI». «Жоьра-Баба». «Хъекъале Iу» йа «Борззий, цхьогаллий, ломмий», «Цхьогаллий, пхьагаллий» (**вариативни** дакъа)

ГЮиллакх-оьздангаллин дакъа (**вариативни** дакъа) – 10 с.

ДоттагГалла
Де, буйса
Дайна де
Беркат
Махмаев Ж. Делалой вай
Хатуев I. Зингат
Демеев I. Малонче
Эдилов С. ГИан
Деза дешнаш

КХЕЧУ КЪАЪМНИЙН ЛИТЕРАТУРА – 3 с.

Осеева В. – дийцарш «Цхъаьна», «Иштта дIа»; Сутеев В. – туьйра «Iаж».

Резерв – 7 с.

2 класс

3 класс

4 класс

Классашка бекъначу Iаморан чулацамна улле тоьхна Iаморан процессан гIуллакхаллийн хIара тIедузарш ду.

ЛадогIар

Нохчийн меттан хьоле хилар а, къоман культурин мехаллаш а гойтуш йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица схъалацар а, царах кхетар а; лерсино схъалаьцначу текстах лаьцна деллачу хаттаршна жьопаш дала хаар а, лерсино схъалаьцначу текстан чулацамца хаттарш дан хаар а.

Йешар

Хезаш йешар. Дешдакъошца йешарна тIера жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шера а, кхеташ а деша хаарна тIедовлар (текстах кхета таро лучу йешаран индивидуальни боларца догIуш йешаран чехкалла (масалла). Йешаран орфоэпически барамаш ларбар. Кепана а, тайпанна а цхъатера йоцучу текстийн маIнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схъагайттар.

Дагахь йешар. Барамца а, жанраца а тIелаца аттачу говзарийн маIнех дагахь йоьшучу хенахь кхетар. Йешаран тайп-тайпанчу кепийн башхаллех кхетар.

Халкъан барта кхоллараллин говзарш йешар: нохчийн фольклоран текст къоман ламастийн а, мехаллийн а хьоста санна.

Исбаьхьаллин говзарийн тексташ йешар, шайна чохь бIеннаш шерашкахь схъайеана йолу къоман синкхетамна ладаме йолу гIиллакх-оьздангаллин мехаллаш а гойтуш йолу: Даймахке безам, тешам, нийсо, сий, къинхетам, догдикалла, догIеналла, къинхегамна

тҒера хилар, бакъо, майралла, и. кх.дІ. Нохчийн къоман ламасташ: цхъаалла, вовшийн гІо дар, хъаша-да тҒелацар, и. кх.дІ. Довзалан мехаллаш: баккхийнаш ларар, «нана», «да», «дада», «баба», «йиша», «ваша» бохучу дешнийн мехалла, вовшийн ларар, безам, вовшех кхетар, терго, собар, да-нана ларар. Нохчийн литературехь халкъан ламасташ а, Іадаташ а гайтар.

Нохчийн бераллин дуьне: кхиар, гонахарчу дуьненаца, баккхийчаьрца, нийсархошца йолчу йукъаметтигийн башхалла; ша нохчийн Іадаташ дІакхоьхьург а, орамашца зІе а хиларх кхетар. Турпалхойн леларийн синхаамийн-овздангалин мах хадор.

Нохчин литерурин башхаллах кхетар: турпалхочун чохъара дуьне деллар, цуьнан лазамаш бовзар; овздангаллин проблемашка кховдар. Іаламан дуьненах болу нохчийн къоман поэтически хьежам (малхе, арене, хьуьне, хига, ломе, дитте, дийнатиин дуьнене, и.кх.дІ.) нохчийн поэзехь а, прозехь а. Гонахарчу дуьненан хьал адаман синхаамашца дустар.

Хаамийн тексташ йешар: говзаршна историко-культурин комментарий, Іамочу говзарийн авторийн биографех къаьстина хаамаш.

Къамел дар (къамел даран культура)

Диалоган а, монологан а къамел. Йешна тексташ коллективехь йийцаре йарехь дакъалацар, текстана тІе а тийжаш, шен хьежам тІечІагІбар; нохчийн исбаьхьаллин литературин специфика гойтуш долу аларш. Дешнийн тІаьхьало йузар (дешнаш хаар тІедузар). Хезна йа йешна йолу текст коьртачу дешнашна а, текстана йолчу иллюстрацишна а тІе а тийжаш, схьайийца (текст ма-йарра, йоцца, харжамца схьайийцар).

Дешаран хьелашкахь къоман къамелан культурин бухехь йолу гІиллакхан кепаш а, чІагІйелла формулаш а, хьасене хиларан принципаш а ларйар.

Дешархойн харжамца байташ дагахь йийцар.

Йоза (йозанан къамелан культура)

Іамочу говзаршкахь хІиттийнчу проблемашкахула доцца йозанан аларш кхоллар (кечдар).

Библиографин культура

Йийцаре йечу проблематикица йогу киншкеш харжар, цу йукъайогу Іаматехь йалийна йолу шаьш йеша билгалйина говзарш. Нохчийн культурехь хаамаш болу дешархойн хенаца йогуьчу дошамех а, энциклопедих а пайдаэцар.

Литературоведенина йукъадалор

Текстан анализ йечу хенахь Iамийнчу литературин кхетамех пайдаэцар.

Iамочу говзарийн жанрийн тайп-тайпаналла: фольклоран кегий а, йаккхий а кепаш; литературин туьйра; дийцар, притча, байт. Прозин а, поэзин а къамел; исбаьхьаллин кхоллар; сюжет; тема; говзаран турпалхо; портрет; пейзаж; ритм; рифма. Дустарийн а, метафорийн а къоман шатайпаналла; исбаьхьалин къамелехь церан маъIна.

Дешархойн кхоллараллин гIуллакх (Iамийнчу литературин говзарийн буха тIехь)

Дешархойн кхоллараллин гIуллакхехь литературин говзаран маъIна дар: ролашца йешар, инсценировка йар; хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу адресаташна) исбаьхьаллин говзаран буха тIехь шен барта йа йозанан текст кхоллар; говзарна йолчу иллюстрацишна, нохчийн художникийн суьртийн репродукцишна тIе а тийжаш.

«Ненан (нохчийн маттахь) литературни йешар» дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лору жамIаш

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметан декъехь Iаморан жамIаш цхьаьнадогIуш ду йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан стандартехь билгалйинчу дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лоручу жамIийн лехамашца.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМIАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Iаморан жамIаца дешархо кхочур ву кхетош-кхиоран гIуллакхан кху дакъошкахь хила дезачу хIокух жамIашка:

гражданско-патриотикин кхетош-кхиорехь:

– Шен Даймахке – Россига а – шен жимчу Даймахке – Нохчийн Республике (Нохчийчоьне) а безам кхоллабаларе, цу йукъадогIу и безам мехкан а, Даймехкан а культура а, истори а йовзуьйтуш йолу исбаьхьаллин говзаршкахула кхоллар;

– Шен этнокультурин а, Россин гражданаллин а идентичностах кхетар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а, шен ненан мотт а хиларх кхетар;

– Шен мехкан а, Даймехкан а дIадаханчун а, карарчун а, хиндолчун а ша дакъа хиларх кхета, цу йукъадогIу исбаьхьаллин говзаршца болх бечу хенахь и хьелаш дийцаре дар;

– Шен а, кхечу а къоме ларам хилар, цу йукъадогIу и ларам исбаьхьаллин говзарийн а, фольлоран а масалш тIехь кхоллар;

– адамах йукъараллин цхьана декъашхочух санна болу а, бакьонех а, жобпаллех а, стаг ларарх а, ларамах а, гIиллакх-оьздангаллин барамех а, йукъаметтигех болу а йуьхьанцара хьежам, цуьнца цхьаьна иза фольклоран а, исбаьхьаллин а говзаршкахь гайтар а;

ийманехь кхетош-кхиоран:

– хIора стеган шатайпаналла, шен дахаран а, йешаран а зеделлачунна тIе а тийжаш, тIелацар;

– кьинхетам, ларам, диканиг лаар гайтар, цуьнца цхьаьна шена хетарг а, синхаамаш а бовзийта меттан гIирсех пайдаэцар; кхечу

адамийн синхаамашна сема хилар, царих кхетар, церан гҮо лаца кийча хилар;

— кхечу адамашна дегҮана а, сина а зен дан тҮехъажийна долу цхъа а хҮума тҮецалацар (цу йукъахь ду маттаца деш долу зен а);

— нийсархошца болх бар, девне ца хила хаар а, Тоттабаккхаме меттиг нисйелча, и листа хаар а, цу йукъахь ду исбаъхьаллин говзарех масал эцар а;

— **эстетикин кхетош-кхиорехь:**

— исбаъхьаллин культурин ларам бар а, и йовза лаар а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а искусствон тайп-тайпана кепаш тҮелацар а, цаьрга ларам хилар а;

— исбаъхьаллин гҮуллакхан тайп-тайпанчу кепашкахь ша гайта лаар, цу йукъахь йу дешан говзалла а;

— **физически кхетош-кхиорехь, могошаллин а, синкхетаман а культура кхолларехь а:**

— тҮетоьхна хаамаш лохучу хенахь могош а, кхерамза а (шена а, кхечарна а) долчу дахаран бакьонаш (цу йукъайогҮу хаамийн кхерамазалла) ларйар;

— къамел дечу хенахь дегҮан а, синкхетаман а могошаллица кхоаме хилар, къамелан культура а, тҮекаренан бакьонаш а ларйар;
къинхъегаман кхетош-кхиор:

— стеган а, йукъараллин а дахарехь къинхъегам мехала хилар кхетар (цу йукъахь ду исбаъхьаллин говзарех масал эцар а), къинхъегаман стоьмийн тҮалам бар, болх баран тайп-тайпанчу кепашкахь дакъалацар, исбаъхьаллин говзаршкара масалш дийцаре дечу хенахь тайп-тайпана говзаллаш карайерзон лаар;

экологин декъехь кхетош-кхиор:

— тексташца болх бечу хенахь кхоллалуш долу тҮаламаца кхоаме хилар;

— цунна зен деш долу хҮума тҮецалацадалар;

Илманан хаарийн мехалла:

— дуьненах болу Илманан хъежам кхоллабалар (сурт хҮоттар), цуьнан цхъа дакъа ду литературоведчески кхетамаш тҮаморан процессехь а;

— хҮума довза лаар, жигаралла, хҮума дагадар, хааршна сутара хилар, хҮума довза лаарехь шен ойла хилар, цу йукъахь ду исбаъхьаллин говзарш йеша лаар а, шен йешаран гуо хоржучохь жигара хилар а, ша и харжар а.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет тҮаморан жамҮаца дешархойн кхоллалур ду дешаран довзаран хҮара хаарш.

Кьорта маьІнийн дараи:

- тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста, тесташ йустарна бухе дахкарш билгалдан, тера йолу тексташ билгалйан;
- билгалчу цхъана башхаллашца тексташ цхъаьнатоха;
- кицанийн, аларийн, фразеологизмийн классификаци йархъама кхачаме хир йолу билгало билгалйан;
- хъехархочо шайна хъехначу тидам баран алгоритмаца тексташкахь цхъаьнадар а, цхъанацадар (бЮостаналла) а карон; текстан анализ йарехь кхочушдарийн алгортиман анализ йан, текстан анализ йарехь шаш кхочушиййр йолу дешаран операци харжа;
- хъехначу алгоритман буха тЕхь декхар кхочушдан оьшу хаамаш кхачо йолуш цахилар билгалдан, тЕтоьхна хаамаш лахар билгалдан;
- текстан анализ йечу хенахь бахъанийн-тЕаьхъалонан зЕнаш билгалйан, жамIаш дан.

Кьорта талламан дараи:

- педогогикин белхахочун гЮьнца Iалашо билгалйан, къамелан хьоле хъаьжжина, шен вистхилар хийцаран план хЮттон;
- тЕдиллар кхочушдаран масех кеп вовшашца йуста, мелла а йогIуш йерг (схъайеллачу критерийн буха тЕхь) харжа;
- схъайеллачу планаца чолхе боцу жима таллам дIабахъа, схъайеллачу планаца проектан тЕдиллар кхочушдан;
- жамIаш дан а, текстан маьIнийн анализ йаран буха тЕхь долчу тоьшаллашца уьш тЕчIагIдан а;
- схъайелла йолчу текстан материалан анализ йаран процесехь хъехархочун гЮьнца хаттарш хИттон;
- цхъатерачу йа цхъатера догIучу хьелашкахь процесс дIабахаран а, хиламийн а, церан тЕаьхъалонан а хила тарлуш долчун сурт хЮттон.

Хаамашца болх:

- Хаамаш схъаэцаран хьоста харжа: оьшу дошам, лохуш болу хаам карорхъама оьшу куьйгалла, тЕчIагIдархъама;
- Схъайеллачу алгоритмаца догIуш, даррехь схъабелла хаамаш билгалдинчу хьостанехь карон: дошамашкахь, куьйгаллашкахь;
- Хаамаш бакъ йа харц хилар шайна гучудала йа хъехархочо билгалдинчу хьостанан буха (дошамашкахь, куьйгаллашкахь, Iаматехь) тЕхь карон;
- Бакхийчийн (педагогикин белхахойн, дай-нанойн, бакьо йолчу векалийн) гЮьнца Интернетехь хаамаш лахаран кхерамзаллин бакьонаш ларйан;
- Дешаран декхаршца догIуш, текстан, графикаин, видео, озан хаамаш кечбан;

- Таблицийн а, схемийн а кепехь балийнчу хаамех кхета; тексташца бинчу белхан жамIаш гайтархьама шаьш таблицаш а, схемаш а хIиттон.

Йуьхьанцарчу школехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало **коммуникативни** дешаран дараш.

Текаре:

- Бевзачарна йукьахь текаре хиларан Iалошонашца а, билламашца а догIуш, синхаамаш бовзийта а, хетарг тIелаца а, и цхьана кепе дерзон а;
- Шеца кьамел дечуьнца лараме хила а, диалог а, дийцаре дар а дIадахьаран бакьонаш ларйан;
- Тайп-тайпана хьежамаш хила йиш йолуш хилар тIелаца;
- Шена хетарг нийса а, бух балош а довзийта;
- ХIоттийнчу Iалашонца догIуш шен кьамел дIахIоттор;
- Кьамелан хьолаца догIуш барта а, йозанан а тексташ кхолла (довзийтар, ойлайар, дийцар);
- Шимма цхьаьна а, тобанца а бинчу белхан а, тидаман а, кхочушбинчу жимчу талламан а, проектан тIедилларан а жамIех лаьцна доцца кьамел кечдан;
- вистхиларан (кьамелан) текстана гайтаман материал (дехкина суьрташ, даьхна суьрташ, плакаташ) кечйан (кьастон).

Цхьаьна кхочушден гIуллакхаш:

- йоццачу а, йехачу а ханна лерина Iалашонаш (цхьаьна кхочушдаран декхаршкахь дакьалацар тидаме оьцуш индивидуале) хьехархочо йалийнчу план хIотторан кепан буха тIехь стандартан хьолехь, йукьара гIулчаш а, хенаш а дIасайекьар;
- цхьаьна болх баран Iалашо тIелаца, и кхочушйарехь дан дезарг цхьаьна вовшахтоха: ролаш дIасайекьа, цхьаьна беш болчу белхан процесс а, жамI а дийцаре дан;
- куьйгалла дан, тIедиллар кхочушдан, ладогIа, хIоьттина хьал ша листа кийча хилар;
- шен белхан дакьа жоьпалле кхочушдан;
- йукьарчу жамIе ша диллинчу декьан мах хадон;
- сьхаделлачу масалшна тIе а тийжаш, цхьаьна вовшахтоьхна проектийн тIедахкарш кхочушдан.

Йуьхьанцарчу школехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало **регулятивни** дешаран дараш.

Шен низам хилар:

- жамI хилийтархьама дешаран декхарш кхочушдарехь шен гIуллакхийн план хIоттон;
- ша билгалдинчу кхочушдарийн рогаIалла хIоттон.

Шаталлар:

- дешаран гІуллакхан кхиаман/эшаман бахъанаш билгалдан;
- къамелан гІалаташ а, текстан анализ йарца доьзна гІалаташ а дІадахархъама шен дешаран кхочушдарш нисдан;
- текстийн анализ йарехъ хІоттинйчу декхарца жамІ дуста;
- тексташца болх бечу хенахъ далийтина гІалат карон;
- шен а, шеца цхъаьна доьшучеран а кхочушдарийн жамІаш дуста, схъайеллачу критеришца церан богІу мах хадон.

ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» дешаран предмет деа шарахъ Іаморо кхочушдан дан деза:

Іамочу маттахъ йолчу литературин Россин Федерацин цхъаьйолчу культурин шораллехъ а, Россин Федерацин халкъийн литератураш йукъахъ а, в сохранении и передаче от поколения к поколению историко-культурин, оздангаллин, эстетекин мехаллаш Іалашйарехъ а, цхъана тІаьхъенера вукху тІаьхъене йаларехъ а йолчу меттигах а, ролах а кхетар:

- Исбаьхъаллин литература искусствон (дешан искусствон) цхъа башха дакъа санна, тІелаца;
  - Дешан кхоллараллин говзарш искусствон кхечу кепашца (суртдиллар, музыка, суртдаккхар, кино) цхъаьнайуста;
  - Тайп-тайпанчу къаьмнийн литератураша вовшашца цхъаьна болх барх а, вовшашна тІеІаткъам барх а, Россин Федерацин субъектан культурин а, гІиллакх-оздангаллин а, эстетикин а йуьхъ кхолларехъ къоман фольклоро а, исбаьхъаллин литературу а лоцучу декъах йуьхъанцара хъежам (хаарш) хила;
  - Россин Федарийн къаьмнийн а, дуьненан къаьмнийн а исбаьхъаллин говзарш йустучу хенахъ йукъара дерг а, башха дерг а карон;
- 1) МаьІна даран йешар карадерзор а, литературин теорин коьртачу элементийн маьІнех а, ойланех а кхетар:
- МаьІна даран хезаш йешаран техника карайерзор (дешаран тайп-тайпана декхарш а, киншкица хъан-сан хиларан хьогомах садузоран а Іалашонца тайп-тайпанчу кепийн, жанрийн, тІехъажорийн текстийн маьІнех кхета а, тІелаца а, маьІна дан а тар луш долу нийса шера йешар, йешар ладогІархоша кхеташ тІелацар);
  - МаьІна даран дагахъ йешаран техника карайерзор (йешначун маьІнех а, чулацамах а кхетар, хаамийн мах хадор, текстан

маџна нийсад даран а, и тџелацаран а кхачаме хиларна тџехь тергам латтор);

- Фольклоран говзарийн кегий жанраш вовшах къастон (фольклоран кегий жанраш, туьйранаш, легендаш, мифаш);
- Шен къоман фольклоран говзарийн коьртачу маџнех а, тџехьажорах а кхета (хазахетар дан, Јамон, ловзарехь пайдаэца), шен къоман (кхечу къаьмнийн) туьйранийн, хЈетал-металийн, кицанийн, аганан иллийн масалш далон;
- Гергарчу меттанийн фольклоран говзарш вовшашца йуста (тема, коьрта тема, турпалхой);
- Говзаран цџе цуьнан темица (Јаламах, историх, берех, диканах, вонах) цхьаьнайалон (йуста);
- Шен къоман (кхечу къаьмнийн) берийн литературин исбаьхьаллин йоца жанраш вовших къастон – байт, дийцар, басня;
- йешначу литературин говзаран анализ йан: тема, коьрта Јалашо, хиламийн роЈалла, исбаьхьаллин вастийн гЈирсаш билгалбан;
- текстан чулацамехула хаттаршна жобпаш дала;
- текстехь ненан меттан суртхЈотторна а, вастийн а гЈирсаш карон (эпитеташ, дустарш, олицетворениш);

2) тестехь беллачу хаамах кхетарна а, тџелацарна а Јамор, дешархойн йешаран а, эстетикин а чам кхоллар:

- тайп-тайпана (исбаьхьаллин, Јилманан, куьйгаллин) тексташ йешаран Јалашо билгалйан;
- йешаран хьагам йухатоха (кхочушбан), хаамаш карон, хаарийн гуо шорбан;
- Јаморан а, практикин а декхарш кхочушдархьама, йешаран тайп-тайпана кепаш (довзаран, талларан, къастийна, лахаран) карон;
- Текстана хаттарш хЈиттон, и схьайийцаран а, изложени йазйаран а план хЈоттон;
- Шаш йеша лаам гайтар, авторан цЈарна, говзаран жанрана, киншкина йолчу иллюстрацина тџе а тийжаш, шайн йешаран сатийсар билгалдар;
- Фольклоран говзарш ролашца йеша, уьш драме йерзорехь дакъалаца;
- Нийсархошца долчу литературин темина дийцаре даршкахь дакъалаца, шайн хьежамийн бух балон;
- фольклоран материала тџехь тџехь кхоллараллин белхан

кхочушбан (туьйранан чаккхе, хІетал-метал кхоллар, дакъалоцуш верг (турпалхо) хийца а хуьйцуш, схьайийцар).

Предметан жамІаш дешаран шерашца

1-чу классехь дешар **чекхдолучу хенахь** дешархочунна **Іемар ду:**

- ша а, дуьне а, къоман истори а, культура а йовзарехь нохчийн литературин мехаллех кхета;
- нохчийн литературин говзариин мъІна даран цхьайолу корматалла карайерза;
- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладобгІна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца;
- дешан маъІнех совнаха хаамаш бовзархьама Іаматан дошамах пайдаэца;
- шайн харжамца байтийн говзарш дагахь йийца.

«Къамелан а, йешаран а гІуллакхан кепаш» дакъа:

аудировани,

хезаш а, дагахь а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,

къамелан культура.

Дешархошна Іемар ду:

- йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, дешдакъошца а, дийнна дешнаш а шера деша;
- лерсица тІелаьцна йолчу йолчу, ткъа иштта классехь йешначу а говзариин чулацамах кхета, царна тІехь маъІнин коьрта дакъош билгалдаха;
- йешначун маъІнех а кхеташ, текстехь билгалйина меттигаш дагахь йеша;
- тайп-тайпанчу авторийн 3–4 байт дагахь йийца;

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу белхан процессехь Іаматаро хир йу:

• киншки тІехь «Чулацам» йа «Корта» агІо карон; «Чулацамна» тІе а тийжаш, киншки тІехь оьшу говзар карон;

• говзаран текстехула хаттарш дан а, текстах пайда а оьцуш, жобпаш дала а.

«Литературоведенина йукъадалор» дакъа: байташкахь йазйинчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дІ.), говзариин башхаллаш вовшах къастор (халкъан а, авторан а туьйра, и. кх.дІ.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дІ.).

Дешархошна Іемар ду

- прозехъ йазийна говзар байтах къастон;
- фольклоран кегий жанраш къастон: хІетал-метал, дагардар, чехкаалар;
- текстехъ исбаьхьаллин сурткъагоран гІирсаш (йух-йуха алар; дешнийн хьастаран-жимдаран кеп, айдаран а, хаттаран а хьаьркаш, рифмаш) карон;

Дешархойн таро хир йу Іама:

- туьйранийн сюжетан-композицин башхаллаш къастон;
- литературин а, фольклоран а жанраш йукъара дозанаш лелаш хилар карон (забара йукъа тІехтоман байташ йогІу; аганан илли йукъа — кхайкхаргаш; дийцара йукъа — туьйра, и кх. дІ.)

«Дешархойн кхоллараллин гІуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар.

Дешархошна Іемар ду:

- йешначун чулацамах кхета; текстан башхаллаца догІуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгІаш а, азайдар а кхета а кхеташ, харжа;
- исбаьхьаллин говзар (цуьнан фрагмент) ролашца а, кар-кара луш а йеша;
- иллюстрацишка хьовса а, текстан цхьаьнайогІучу фрагментаца йа коьртачу ойланца (синхаамца, сагатдарца) уьш йуста а;

Дешархойн таро хир йу Іама:

- фольклоран кегий жанраш (хІетал-метал, дагардар, аганан илли) практикехъ карайерзон а, суртхІотторан гІирсийн (йиш-маІаш, уьшарш, интонаци) гІоьнца церан инсценировка йан а;

- билгалчу тексташна йогІу иллюстрациш карон, тексташ а, иллюстрациш а вовшашца йуста.

Йукъарчу дешаран дарийн декъехъ дешархошна Іемар ду:

- дешаран Іаматах паргІат пайдаэца, аьлча а, биллабийн билгалонийн мотт беша; агІонехъ билгалдаьхна могІанаш а, дешнаш а сихха карон; оьшу иллюстраци карон;

- хаамийн шина хьостанца (дешаран Іаматца а, ша болх бан леринчу тептарца а; дешаран Іаматца а, хрестоматица а) болх бан, аьлча а, Іаматан а, белхан тептаран а, хрестоматин а билламан билгалонаш дуьхь-дуьхьал хІиттон; ша болх бан леринчу тептаран а, хрестоматин а оьшу дакъош карон.

Коммуникативни дешаран дарашкахъ дешархошна Іемар ду:

- а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахъ:
  - парти тІехъ цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, вовшашна йукъахъ болх бекъа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;
  - кар-кара луш болх бан;
- б) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахъ:
  - шина хьежамна а, шина агІонна а йукъара башхаллаш ган;

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процесехъ Іама таро хир йу:

- хаттаршна жобпаш тайп-тайпанчу кепехъ дала мегаш хиларх кхета;
- ша тІетовш волу жоп тІечІагІдархьама текстехъ кховда.

2-чу классехь дешар чеххдолучу хенахь дешархочунна Йемар ду:

- йешначун обздангаллин чулацамах кхета, турпалхойн леларш обздангаллин барамашца дуста;
- метофорийн, олицетворенийн, эпитетийн къоман шатайпаналлех кхета а, текстехь исбаьхьаллин сурткъагоран и гIирсаш ган а;
- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран хаарш шардар: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, дешаран а текстийн маъIна даран приемех кхета;
- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан;
- шен йешаран гуо шорбан;
- йешначу а, ладоьгIначу а говзарех хетарг искусствон кхечу кепех хиллачу синIаткъамца дуста.

«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:

аудировани,
хезаш а, дагахь а йешар,
текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,
библиографин культура,
исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,
къамелан культура.

Дешархошна Йемар ду:

- дийнна дешнаш хезаш деша, индивидуале таронашка хьабжжина, йешаран чехкалла жим-жимма алсам а йоккхуш;
- довзаран а, бIаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессехь дагахь йеша;
- доцца монологан алар хIоттон: хьехархочун хаттарна доцца а, даьржина а жоп;
- шеца къамел дечуьнга ладоьгIа (хьехархочуьнга а, классехь цхьаьна доьшучаьрга а): цхьамма делла жоп тIаьххье ца дала, кхечо делла жоп керлачу чулацамца тIедуза;
- нохчийн литературин 2–3 классикан цIе йаккха,
- кхузаманан 2–3 йаздархочун (поэтан) цIе йаккха;
- говзарийн цIерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;
- дукхавезачу авторнан говзарийн цIерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;
- говзаран тема а, коьрта маъIна а билгалдан (хьехархочун гIоьнца);

- говзарийн турпалхойн амалийн (цѣран цѣрш, портреташ, къамел) а, цѣран леларийн а мах хадон а, характеристика йала а;

- Дешнийн маѣнѣх кхетархъама Маѣнийн дошамах пайдаѣца.

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхъаьна бечу, тобанца йа массара цхъаьна бечу белхан процесехъ Гама таро хир йу:

- хъехархочо йоьшуш йолу текст Галашонна тѣхъажийна тѣлацаран буха тѣхъ аудированин корматалла кхиор;

- йешначун чулацамах болу шен хъежам барта бовзийта;

- тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахъ схъайийца (харжамца);

- жимачу бараман текст йуха схъайийца;

- ишколин билблиотекехъ киншкаш а, берийн муьран журналаш а хоржучу хенахъ мужалтан чулацамах а, ткъа иштта «Чулацам» йа «Корта» агѣонах а пайдаѣца;

- дарсашкахъ бечу балха йукъа хрестоматин а, ткъа иштта цѣрчу а, школин а библиотекийн киншкара тексташ йалон;

- говзаран текстана хаттарш дан а, хаттаршна жобпаш дала а.

«Литературоведенина йукъадалор» дакъа: байташкахъ йазийнчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дѣ.), говзарийн башхаллаш вовшах къастор (халкъан а, авторан а туьйра, и. кх.дѣ.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дѣ.).

Дешархошна Гемар ду:

- дийнатех лаьцна а, инзаре-тамашийна а туьйранаш вовших къастон;

- инзаре-тамашийначу туьйранан башхаллаш къастон;

- дийцар а, туьйра а вовших къастон;

- говзарехъ литературин меттан суртхѣотторан вастийн гѣирсаш карон (дустар, олицетворени, гипербола (хѣума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар).

Дешархойн Гама таро хир йу:

- авторийн берийн поѣзехъ фольклоран жанрийн башхаллаш карон: туьйранан, дагардаран, чехкааларан, аганан илин сюжетни-композицин башхаллаш;

- литературин а, фольклоран а жанраш йукъара дозанаш лелаш хилар карон (дийцара йукъахъ туьйранан элементаш хила йиш йу, инзаре-тамашийначу туьйранехъ – дийнатех лаьцначу туьйранан башхаллаш, и. кх. дѣ.);

- дуьнене поѣтически хъежам хиларан башхалла стенца йу кхета;

- дуьнене поѣтически хъежам байташкахъ гайтина ца Гаш, прозехъ а гойтуш хилар гучудала.

«Дешархойн кхоллараллин гѣуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар.

Дешархошна Гемар ду:

- йешначун чулацамах кхета;

- текстан башхаллаца догӀуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгӀаш а, азъайдар а кхета а кхеташ, харжа;

- исбаьхьаллин говзарш ролашца а, кар-кара луш а йеша;

- программехь билгалыйна исбаьхьаллин говзарш лерсица синхааме тӀеэца.

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- поэзин а, прозин говзарш къегина (къаьсташ) йеша;

- Iамат тӀерачу иллюстрацишка хьовса а, исбаьхьаллин тексташца уьш йуста а;

- шайна хетарг а, тидам бинарг а барта довзийта.

Довзаран йукьарчу дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду:

- дешаран Iаматах паргIат пайдаэца: биллабийн билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агIонашца оьшу текст карон а;

- текстан билгалйаьккхина фрагмент, агIонехь билгалдаьхна могIанаш а, дешнаш а сихха карон;

- хаамийн масех хьостанца (дешаран Iаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Iаматца а, дешаран дошамашца а; тексташца а, тексташна иллюстрацишца а) болх бан.

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду

а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- парти тӀехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, вовшашна йукьаьхь болх бекьа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;

- кар-кара луш болх бан;

б) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- шина хьежамна а, шина агIонна а йукьара башхаллаш ган, ша тӀетовжаран бух а балош, цхьаьхойлу агIо йалон а;

- текстехь турпалхоша бовзийтина хьежамаш карон (лаха).

Талларан а, шаталларан а дешаран дарашкахь дешархочун Iама таро хир йу:

- схьабовзийтина хьежам тесктерчу могIанашца тӀечIагIбан;

- тайп-тайпанчу хьежамийн тайп-тайпана баххаш хилар кхета.

3-чу классехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочунна Iемар ду:

- нохчийн литературин говзарш Iаморан буха тӀехь нохчийн меттан хьасене-эстетикин таронех кхета;

- ненан меттан литературех къоман эхь-бехк а, ламасташ лардаран а, схьакховдоран а къоман-культурин гIирс санна мехаллех кхетар;

- турпалхойн леларийн обздангаллин мах хадон а, цуьнан бух балон а;

- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран корматталла шарйан: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин

а, Гилманан а, дешаран а текстийн анализ йаран а, маъІна даран а зеделларг хила;

- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехъ пайдаэца: ладоьГІна/йешна текст йийцаре йарехъ дакъалаца, текстана тІе а тийжаш, шена хетарг тІечІагІдан; йешначу йа ладоьГІначу текстан кепе хъабжжина, и схъайийца (йерриге йа йоцца), дакъалоцучу турпалхойн цІарах литаретуриг говзар схъайийца;

- текстах кхетархъама а, кхин совнаха хаамаш бовзархъама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца.

- **«Къамелан а, йешаран а гІуллакхан кепаш» дакъа:**

аудировани,

хезаш а, дагахъ а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхъаллин говзаран текстаца болх,

къамелан культура.

Дешархошна Іемар ду:

- йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, нийса а, къабсташ а дийнна дешнаш хезаш деша;

- хьалха довзаран йешарехъ а, йуха бІаьртохаран йешарехъ а, харжаман а, йуха талларан йешарехъ а дагахъ йешар;

- Іамочу говзарийн авторийн – йаздархойн а, поэтийн а цІерш йаха, церан говзарийн цІерш йаха а, классехъ йешначу текстийн чулацам боцца схъабийца а;

- дукха везачу литературин турпалхочух дийца;

- турпалхочуьнга йолу авторна оила билгалйан;

- говзарийн турпалхойн мах хадон; тайп-тайпанчу говзарийн турпалхойн амалш вовшашца йуста;

- тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахъ йеша (харжамца);

- элементашца киншка йовза (автор, цІе, «Чулацам» агІо, иллюстрациш).

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхъаьна бечу, тобанца йа массара цхъаьна бечу белхан процесехъ Іама таро хир йу:

- шаьш киншка харжа а, цуьнан элементашца киншкин чулацам бовза а;

- билгалйина киншкеш шаьш йеша;

- йешначу говзарийн турпалхойх мах хадоран оила йовзийта;

- дошамашца шаьш болх бан.

«Литературоведенина йукъадалор» дакъа: байташкахъ йазйинчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дІ.), говзарийн башхаллаш вовшах къастор (туьйра а, дийцар а; дийнатех туьйра а, инзаре-тамашийна туьйра а, и. кх.дІ.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дІ.).

Дешархошна Іемар ду:

- дийнатех лаьцна, инзаре-тамашийна, Іер-дахаран хьокъехъ долу туьйранаш вовших къастон;

- дийцар а, туьйра а вовшех къастон;
- авторийн литературехь исбаьхьаллин вастийн гирсаш карон а, вовшех къастон а (приемаш: дустар, олицетворени, гипербола (хIума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар).

Дешархойн таро хир йу Iама:

- дийнатех лаьцначу туьйранан кхиарх кхета;
- дуьненан тайп-тайпанчу халкъийн туьйранашкахь «лелаш йолу» сюжеташ («лелаш долу туьйранин дийцарш») карон.

«Дешархойн кхоллараллин гIуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шашь тексташ кхоллар.

Дешархошна Iемар ду:

- йешначун чулацамах кхета; йешаран башхаллашца йогIуш йолу соцунгIа йан, азъайдар а, йешаран болар а харжа;
- программа билгалйина йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица тIелаца а, шайна хетарг барта схьадийца а;
- литературин текстан а, суртдилларн а, музыкин а говзариин маъIна дан, (гиначух, йешначух, хезначух шайн ойла а, синхаамаш а бовзийта);
- литературин текстийн диалогийн йаккхийчу фрагментийн инсценировкашкахь (ролашца ловзорехь) дакъалаца.

Дешархошна шашь бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процесехь Iама таро хир йу:

- байтийн а, прозин а текст хезаш йеша:
- Iамат тIерачу иллюстрацишка хьовса, музыкин говзаршка ладогIа, исбаьхьаллин тексташца а, суртдилларан говзаршца а царна тIехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца уьш йуста;
- барта а, йозанца а (аларца а/йа йоцпачу сочиненица) литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта.

Довзаран дешаран дарийн декъехь дешархошна Iемар ду

- дешаран дошамийн корпусох паргIат пайдаэца, оьшу йолу дошаман статья сихха карон;
- дешаран Iаматах паргIат пайдаэца: биллабийн билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агIонашца оьшу текст карон а;
- текстаца болх бан: цуьнан тема а, коьрта ойла (идея, сагатдар) а, дахаран тайп-тайпана агIонаш (хьежам, дIахIоттамаш, кхетаман латтам) а къастон;
- хаамийн масех хьостанца (дешаран Iаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Iаматца а, дешаран дошамашца а; дешаран Iаматца а, хаамийн тIетобхначу хьостанашца а (дешаран кхечу гуларшца, библиотекин киншкашца, Интернетерчу хаамашца); тексташца а, тексташна иллюстрацишца а болх бан.

Дешархойн Гама таро хир йу:

• гуларш хИтторан алгоритм карайерзон: монографийн, жанрийн а, тематически а (шаьш терминаш – гуларийн къастамаш – лелош).

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Гемар ду:

а) цхъаьна болх бар санна, хъасене хиларан гурашкахь:

• парти тГехь цхъаьна волчу лулахочуьнца болх бан, жимачу тобанехь, йоккхачу тобанехь: вовшашна йукъахь болх а, ролаш а йекъа, шен болх кхочушбан а, йукъарчу балха йукъа и дГатарбан а;

б) зГе хиларан гурашкахь хъасене хилар санна:

• схъабовзийтинчу хъежамийн а, агГонийн башхаллийн бухе дилларх кхета а, царах цхъахдолчунна тГетан а, йа шен хъежам дГабовзийта а хаа.

Цхъана къепене дерзийнчу дешаран кхочушдарийн декъехь дешна волучунна Гемар ду:

• ша-шен тидам бан а, болх дГабакъарна а, кхочушхиллачу жамГана а тГехь тидам бан а.

4-чу классехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочунна Гемар ду:

- амал кхиарехь а, шен культура билгалйаларехь а нохчийн литературин мехаллех кхета;
- исбаьхьаллин текстан турпалхойн позицеш билгалйан, исбаьхьаллин текстан авторан позицеш билгалйан;
- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран говзалла лакхайаккха: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, Гилманан а, дешаран а текстийн маГна даран а, анализан а, хийцаран а коьрта кепаш карайерза а;
- къамел шардархъама нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух пайдаэца: ладоьГна/йешна текст йийцаре йарехь дакъа, цу текстана тГе а тийжаш, шена хетарг тГечГадГан а, бух балон а; йешначун йа ладоьГначун чулацам текстан кепе хъаьжжина, схъайийцаран (йерриге йа йоцца) кепехь бовзийта; йешначу говзарийн буха тГехь барта дийцар хГоттон, хъасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу ладоьГархошна);
- оьшуш йолу литература ша харжа, шен йешаран гуо кхолла а, шорбан а;
- текстах кхетархъама а, кхин сов хаамаш бовзархъама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца.

«Къамелан а, йешаран а гГуллакхан кепаш» дакъа: аудировани, хезаш а, дагахь а йешар, текстан тайп-тайпанчу кепашца болх бар, библиографически

культура, исбаъхъаллин говзаран текстаца болх бар, къамелан тЕкаренан культура.

Дешна волучунна хуур ду:

- довзаран а, бАьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессехь дагахь йеша;

- говзаран тема а, коьрта оила а билгалйан; текст маьІнийн дакъошка йекъа, текстан план хІоттон а, йухасхъаййцарехь цунах пайдаэца а; текст йоцца а, ма-йарра а йухаййца;

- классехь Іамийнчу литературин коьртачу говзариин чулацам бовзийта а, церан авторш а, цІерш а билгалйан а;

- «СтелаІад» цІе йолчу берийн журналан коьрта чулацам бийца (рубрикийн тЕгІанехь);

- говзариин турпалхойн амалийн мах хадон; цхъана а, тайп-тайпанчу а говзариин турпалхойн амалш вовшашца йуста; авторна турплахочуьнга болу хьежам билгалбан;

- байтин говзарш йа цу йукъара кийсакаш (харжамца) дагахь йеша, йешаран хотІах лаьцна классерчара олург паргІат тЕлаца;

- литературин говзарх йа турпалхочух ша аьллачунна бух балор, говзара йуккъерчу фрагменташца йа къаьстинчу могоІанашца и тЕчІагІдан;

- элементашца киншка йовза (автор, цІе, титульни агІо, «Чулацам» агІо, аннотаци, иллюстрациш);

- къаьстинчу говзарна а, говзариин гуларна а аннотаци хІоттон;

- тайп-тайпан декхарш кхочушдаран Іалашонца библиотекехь ша киншка харжа (магийнчу спискаца йешар; билгалчу темина барта хаам кечбар);

- йешначу говзариин турпалхойн мах хадор довзийта, классерчарна хетарг гІиллакхехь тЕлаца;

- хааман тайп-тайпанчу хьостанашца ша болх бан (дошамаш а, тайп-тайпана справочникаш а йукъалоцуш).

«Литературоведина йукъавигар» дакъа: рифмийн кепаш къастор, халкъан кхоллараллин а, авторийн литературин а говзариин жанрийн башхаллаш къастор, текстехь литературин приемаш (дустар, олицетворени, контраст, гипербола, и. кх. дІ.) йовзар а, царах пайдаэцаран бахъанех кхетар а.

Дешна волучунна Іемар ду:

- исбаъхъаллин культурин кхиаран коьрта некъ ган: халкъан кхолларалли тЕра авторийн кепашка кхаччалц;

- халкъан говзарш авторийнчарах къастон;

- авторийн литературехь исбаъхъаллин вастийн гІирсаш карон а, вовшаш къастон (дустар, олицетворени, гипербола («даздар» олу), контраст, йух-йуха алар, рифмин тайп-тайпана кепаш) а.

Дешна волучун ша бечу, шимма цхъаьна бечу, тобанца йа массара цхъаьна бечу белхан процессехь Іама таро хир йу:

- дуьненан халкъийн, нохчийн а, оьрсийн а туьйранашкахь мифашкахула дуьне дуьне довзаран башхаллаш;

- байтан маџнин а, поэта хаџржинчу байт кхолларан кепан а зџе карон (классикин а, кхузаманан а поэзин масалш тџехь);

- исбаџхџаллин говзар кхолларехь џаздархочун (поэтан, художникан) кхоллараллин биографин ролах кхета;

- исбаџхџаллин тайп-тайпанчу кепашна (литературин, музыкин, суртдилларан) џукџайогџу говзарш церан тематически цџџаџнайарца џуџстина ца Іаш, церан авторийн дуьнене хџежаман буха тџехь (говзарехь гайтина џолу оџланаш) а џуста џиш џолуш хилар.

«Дешархойн кхоллараллин гџуллакхан элементаш» дакџа: ролашца џешар, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаџш тексташ кхоллар (џазџар).

Дешна волучун шаџш бечу, шимма цџџаџна бечу, тобанца џа массара цџџаџна бечу белхан процессехь Іама таро хир џу:

- байтийн а, прозин а текст хезаш џеша:
- классерчаџрца литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш царна тџехь гайтинчу оџланийн, синхаамийн, сагатдарийн хџежамца џийцаре џар;
- барта а, џозанца а (аларца а/џа џоццачу сочиненица) литеруатурин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш џийцџаре џечу хенахь шайн хилла оџланаш а, тидамаш а бовзийта.

Довзаран дешаран дарийн декџехь дешна волучунна Іемар ду:

- текстаца паргІат болх бан: талла билгалџинчу аспектах хаамаш билгалбан хаа, билгалџина аспект сацон; талламан аспект сихха хийца хаа;

- карарчу дешаран киншки тџехь а, коплектан кхечу киншкахь тџехь а паргІат хІума лаха; дешаран дошаман корпусех пайдаџца, школин библиотекин фондохь лаха; оџшу хаамаш лаха а, дешаран тайп-тайпанчу Іалашонашкахь цунах пайдаџца а;

- хаамийн тайп-тайпанчу хџостанашца паргІат болх бан (текстан кепехь, суртдилларан я музыкин говзаллехь санна сџџагаџтинчу).

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешна волучунна Іемар ду:

а) цџџаџна болх бар санна, хџасене хиларан гурашкахь:

- дешаран кооперацин тайп-тайпанчу кепаш (шимма цџџаџна бен болх, жимачу тобанехь болх, џоккхачу тобанехь болх) а, социалан тайп-тайпана ролаш (дІахџошверг а, кхочушдџириг а) а;

б) зџе хиларан гурашкахь хџасене хилар санна:

- сџџабовзийтинчу хџежамийн а, агІонийн башхаллийн бухе дилларх кхета а, царех цџџахдолчунна тџетан а, џа шен хџежам дІабовзийта а хаа.

Цџџана кџепене дерзийнчу дешаран кхочушдарийн декџехь дешна волучунна Іемар ду:

- ша-шен тидам бан а, болх дІабахџарна а, кхочушхиллачу жамІана а тџехь тидам бан а.

Амал кхиаран дешаран кхочушдарийн декџехь дешна ваџллачун Іама таро хир џу:

- шен леларан культура а, дуьненах кхетар а кхолладаралехь литературин џешаран мехаллах кхета;

- шен оздангаллин-этически кьилба цхьана хорша дерзон (говзариин анализ йаран новкъахь а, церан хьокъехь къамел дечохь а эхь-бехкан мах хадон а, харжам бан а зеделарг гулдан).

ТЕМАТИКИН ПЛАН ХЮТТОР

1 КЛАСС (66 САХЪТ)

Дакъойн тема а, чулацам а	Дешархойн гуллакхан характеристика
Вайна гонахара дуьне – 15 с. Пачхьалкхан а, кьоман а символика (гимн, герб). Беснаш. Светофор. Ишколехь. Галаман дуьне (цера дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш). Киранан денош.	Берашкахь текаренан а, вовшашца лелон йезачу йукъаметтигийн а бакьонаш а, ламасташ а кхиор а, дешаре йолу ойла Галашьар а. Нийсачу рогаллехь дахиттийнчу сюжетан суьрташца болх: гайтинчу хиламийн анализ, сюжет йийцаре йар, суьрташна те а тийжаш, барта дийцар хюттор. Цхьаьна дийцар хютторан жамашца дешаран диалог, хара йа важа дош лелор догуш йа ца догуш хиларх кхетор, диалогехь дакъалацар, шен хьежам бовзийтар а, цуьнан бух балор а. Хьехархочо йешначу текстах кхетар. Сюжетан суьртийн серица, шайн ловзариин материалашца, тидамашца, занятишца, гоьналлин дешнашца кегий дийцарш хиттор.

Вайн Даймохк – 15 с.	
Вайн Даймохк / Соьлжа-ГIала / Вайн турпалхой / Халкъан хазна / Ж. Махмаев “Бераш – вайн хиндерг” йа Арсалиева Люба Соьлжа-ГIала/ (вариативни дакъа) Турпалхойх лаьцна тексташ: Кадыров Ахьмад-Хьаьжа; Нурадилов Ханпаша; Шерипов Асланбек; Висаитов Мовлид.	«Даймохк» бохучу дашах кхетам хир бу. Даймохк безар а, ларбар а, Iалашбар а хIун ду хуур ду. Пачхье хIун йу хуур ду. Нохчийн Республикин коьртачу гIалин – Соьлжа- ГIалин – це йевзар йу. Соьлжа-ГIалин йоцца истори йевзар йу. ДIадаханчу шерийн турпалхойх а, кхузаманан турпалхочух шен дахарх нохчийн къоман дуьхьа дIаделлачу Кадыров Ахьмад- Хьаьжех а хаарш хир ду. Текстан хиламийн анализ йан а, адамийн Даймехкан дуьхьа леларех а, шайн дуьхьа леларх а кхета Iемар бу.
Вайн йаздархой – 6 с.	
Нохчийн йаздархойн кхолларалла йовзар: Айдамиров Абузар – байт Нана- мохк; Сулейманов Ахьмад – «Дахаран генаш» поэми йукъара кийсак Ахмадов Муса – туьйра Писулиг Гацаев Саид – байт Борз; Халикова Асет – байт Зингат Хатуев А.-Хь.	Нохчийн литературин классикин а, кхузаманан йаздархойн а кхолларалла йевзар йу. Дийнна дешнаш а, дешдакъойн элементаш а деша, йешначун чулацамах кхета, суьрташна тIе а тийжаш, шайн дешнашца текст схьайийца, хаттаршна жобпаш дала, говзаран анализ йан, йешначух лаьцна дийца, шайна хетарг говзаран текстах йа кхечу хьостанах пайда а оьцуш, довзийта, кхета а кхеташ йеша Iемар бу.
Халкъан барта кхолларалла – 10 с.	
Аганан иллеш Чехкааларш Дагардарш Кицанаш ХIетал-металш Нохчийн халкъан туьйранаш. Тамашийна йоI. Жьбра-Баба. Хьекъале Iу йа Борззий, цхьогаллий, ломмий, Цхьогаллий, пхьагаллий (вариативни дакъа)	Халкъан барта кхолларалла йевзар йу. Текст маIнин дакъошка йекъа а, план хIотгон а, суьртийн планаца текст йуха схьайийца, иллюстрацишца болх бан, турпалхойн дика а, вочу а амалийн анализ йан, кхета а кхеташ, дийнна дешнашца йеша хаарш хир ду.

Гиллакх-обздангаллин дунне – 10 ч.

ДоттаГалла. Де, буйса. Дайна де Беркат Ж. Махмаев Делалой вай А-Х. Хатуев Зингат А. Демеев Малонче С. Эдилов ГІан Деза дешнаш	«ДоттаГалла», «беркат», «дикалла», «кбинхьегам безар», «Гиллакх» боху кхетамаш а бевзар бу, адаман дахарехь церан мехаллех а хкетар бу. КхидІа хьур ду хаарш шардар: ойла а йеш, кхета а кхеташ, йешар, йешначу говзарийн турпалхойн леларийн анализ йан; къаьсташ а, кхеташ а дийнна дешнаш дешар.
Кхечу къаьмнийн литература – 3 с. Осеева В. – дийцарш «Цхьаьна», «Иштта дІа»; Сутеев В. – туьйра «Іаж»,	«ДоттаГалла», «беркат», «дикалла», «кбинхьегам безар», «Гиллакх» боху кхетамаш а бевзар бу, адаман дахарехь церан мехаллех а хкетар бу. КхидІа хьур ду хаарш шардар: ойла а йеш, кхета а кхеташ, йешар, йешначу говзарийн турпалхойн леларийн анализ йан; къаьсташ а, кхеташ а дийнна дешнаш дешар.

Резерв – 7 с.

2 КЛАСС (68 Сахьт)

Дакьойн тема а, чулацам а	Дешархойн гІуллакхан характеристика
	• ЛадогІар: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тІебохуйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадобГІначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар.

	• Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маџнех кхетархџама контекстан анализ џар. • Исбаџхџаллин говзаран анализ џар: коџрта идеяш гучуџахар; цџеран (коџртан) маџнех кхетар. • Текстехь хџиттийнчу гџиллакх-оџздангаллин а, историко-культурин а хаттарийн анализ џар; гонахарчу бакџдолчун хџеџамца царна жоџпаш лаха хаар.
– с.	
	• Ладогџар: дешархоша ладугџу хџехархоџо џа говзаллин диктора дџайоџшучу исбаџхџаллин текстехь (таро џелахь, цу гџуллакхна оџшучу гџирсех пайда а оџцуш). Хџехархоџо дешархойн тидам тџебохуџйту нохчийн маттахь џешаран башхаллашна. Ладогџначу текстехь муха кхетта хџџа хаттарш. • Хезаш џешар: текстехь кхетархџама цаторийла џолчу боларца дешархойн хџорамма а хезаш џешар. • Дагахь џешар: текст дагахь џешар, џешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Јаморан текстаца диалог: хџиттийнчу хаттаршна жоџпаш; кхачамбаџар дџадаккха шайн хџеџам бовзийтар; шайна хетачун а, саџаман а бухедиллар довзийта хаар. • Тергам бар: суџртан (иллюстрацин) анализ џар, говзаран чулаџамца и џустар, говзарна суџрташ дахкаран шайн кепаш џалор.

- ЛадогІар: дешархоша ладугІу хъехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин текстe (тарo йeлахь, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). Хъехархочо дешархойн тидам тІебохуйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадобгІначу текстах муха кхетта хъажа хаттарш.
- Хезаш йешар: текстах кхетархъама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар.
- Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар.
- Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьІнех кхетархъама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар.
- Халкъан барта кхоллараллин жанраш къастон хаар.
- Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хІоттор.
- Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гІирсех пайдаэцарх кхетар.
- Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахъана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар.
- Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хъежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар.
  - Кхоллараллин болх: ролашца йешар; турпалхойн бІаьран васташ хІиттор; цу декъехь йийцаре йечу проблемашца доцца дийцар хІоттор.
- Йухасхъайийцар: суьрташна тІетийжаш;

	дешархоша хІоттийнчу планна тІетийжаш. • Текстехь хІиттийнчу гІиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а хатгарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жобпаш лаха хаар. • Тергам бар: суьртан (иллюстрацин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор. • Классал арахъара йешар: схъайеллачу говзарех шаш йеша говзар харжар.
	• ЛадогІар: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин текстехь (таро йелахь, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тІебохуйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадобГІначу текстахь муха кхетта хъажа хатгарш. • Хезаш йешар: текстахь кхетархъама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьІнех кхетархъама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар. • Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гІирсех пайдаэцарх кхетар. • Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар.

- ЛадогIар: дешархоша ладугIу хъехархочо йа говзаллин диктора дIайобшучу исбаъхъаллин текстте (таро йелахъ, цу гIуллакхна обшучу гIирсех пайда а обцуш). Хъехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахъ йешаран башхаллашна. ЛадобгIначу тексттах муха кхетта хъажа хаттарш.
  - Хезаш йешар: тексттах кхетархъама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар.
  - Дагахъ йешар: текст дагахъ йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар.
- Байташ дагахъ Iамор.
- Кицнана маъIна литературин говзаран чулацамца дустар.
  - Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маъIнех кхетархъама контекстан анализ йар; Iаматехъ йеллачу дошамца болх бар.
- Исбаъхъаллин текстан анализ йар: исбаъхъаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар.
- Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хъежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар.
- Кхоллараллин болх: гуьйренан Iаалман шаьш бинчу тидамех доцца дийцар хIоттор.
- Йухасхъайийцар: суьрташна тIетийжаш; гIьналлин дешнашца; дешархоша хIоттийнчу планна тIетийжаш.
- Текстехъ хIиттийнчу гIиллакх-обздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хъежамца царна жобпаш лаха хаар.
  - Тергам бар: суьртан (иллюстрацин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна

суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор.

- ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайобшучу исбаьхьаллин текстте (таро йелахь, цу гIуллакхна обшучу гIирсех пайда а обцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадобгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш.
  - Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар.
  - Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар.
- Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; дошамца болх бар.
- Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар.
- Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар.
- Кхоллараллин болх: масала, тайп-тайпана рубрикаш а, шайн иллюстрациш йолуш берийн журналан номер кечйар.
- Классал араьбара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.

	• Ладоглар: дешархоша ладуглу хьехархочо йа говзаллин диктора дайобшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гуллакхна обшучу гирсех пайда а обцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тебохуйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. Ладобгиначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Байт дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гуллакхийн мах хадон а хаар. • Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Кхоллараллин болх: ролашца йешар; турпалхойн бIаьран васташ хIиттор.
	• Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин

	къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гИрсех пайдаэцарх кхетар. • Талламан болх: масала, хьалха Iамийнчу говзаршкахь тIедеъначу маЫнин дешнаш а, аларш а лахар.
	• ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин текстехь (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гИрсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадогIначу текстехь муха кхетта хьажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстехь кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. • Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Кхоллараллин болх: турпалхойн бIаьран васташ хIиттор; иллюстрациш йар (суьрташ дахкар). • Йухасхьайийцар: суьрташна тIетийжаш; дешархоша хIоттийнчу планна тIетийжаш. • Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца царна жоьпаш лаха хаар.

	• Тергам бар: суьртан (иллюстарцин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор. • Классал араьхара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
	• ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадобгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Байт дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. • Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин кьегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. • Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дIадаккха

	шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар двозийта хаар. • Текстехь хИттийнчу гИллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца царна жьопаш лаха хаар.
	• ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин текстехь (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадобгIначу текстехь муха кхетта хьажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстехь кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Байт дагахь Iамор. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. • Iаморан текстаца диалог: хИттийнчу хаттаршна жьопаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Текстехь хИттийнчу гИллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн

	анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хъежамца царна жьопаш лаха хаар. • Тергам бар: суьртан (иллюстарцин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор.
	• ЛадогIар: дешархоша ладугIу хъехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин текстех (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хъехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадогIначу текстех муха кхетта хъажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстех кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хъежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Талламан болх: масала, акхаройх лаьцна хаза хIуманаш дуйцуш нохчийн маттахь текст кечйар. • Текстех хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хъежамца царна жьопаш лаха хаар. • Тобанехь болх: Iаматан текстехь йа кхечу диллинчу хьостанашкахь хаамаш лахар; говзаран йа декъан проблематикин хьокъехь

	хаттарш кечдар.
	• ЛадогІар: дешархоша ладугІу хъехархочо йа говзаллин диктора дІайобшучу исбаъхъаллин текстте (таро йелахъ, цу гІуллакхна обшучу гІирсех пайда а обцуш). Хъехархочо дешархойн тидам тІебохуйту нохчийн маттахъ йешаран башхаллашна. ЛадобГІначу текстах муха кхетта хъажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстах кхетархъама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. • Дагахъ йешар: текст дагахъ йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Байт дагахъ Іамор. Исбаъхъаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хІоттор. • Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хъежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Кхоллараллин болх: цу декъехъ хъахийнчу проблемашца йоцца текст хІоттор.

	• ЛадогIар: дешархоша ладугIу хъехархочо йа говзаллин диктора дIайобшучу исбаьхьаллин текстте (таро йелахь, цу гIуллакхна обшучу гIирсех пайда а обцуш). Хъехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадобгIначу тексттах муха кхетта хъажа хаттарш. • Хезаш йешар: тексттах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Байт дагахь Iамор. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. • Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хъежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан-обздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хъежамца царна жьопаш лаха хаар. • Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
	• Хезаш йешар: тексттах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар.

	• Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маѢнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. • Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жьопаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Йухасхьайийцар: дешархоша хІоттийнчу планна тІетийжаш. • Текстехь хІиттийнчу эхь-бехкан-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца царна жьопаш лаха хаар.
	• Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маѢнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хІоттор. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. • Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жьопаш; кхачамбацар дІадаккха

	шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Кхоллараллин болх: ролашца йешар; сурт хЮоттор; турпалхойн бИаьран васташ хИиттор. • Йухасхьайийцар: суьрташна тЕетийжаш; гЮьналлин дешнашна тЕетийжаш; дешархоша хЮоттийнчу планна тЕетийжаш. • Текстехь хИиттийнчу гИллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца царна жобпаш лаха хаар. • Тергам бар: суьртан (иллюстрацин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор. • Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар. • Тобанехь болх: кхидИа йийцаре йархьама тобанехь йешар; инсценировка кечйар; говзарехь нислучу дешнех кхетор; доклад кечйар.
	• Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хЮорамма а хезаш йешар. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гЮуллакхийн мах хадон а хаар. • Иаморан текстаца диалог: хИиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дИадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Тергам бар: суьртан (иллюстрацин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна

	суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор. • Классал араьхара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар. • Тобанехь болх: масала, аьхка йеша леринчу литературин список цхьаьна хIоттор.
Резерв – 10 с.	

3 КЛАСС (68 САХЪТ)

Дакьойн тема а, чулацам а	Дешархойн гIуллакхан характеристика
	• ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин текстехь (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). ЛадоьгIначу текстехь муха кхетта хьажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстехь кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойн хIорамма а хезаш йешар. • Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жопаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца царна жопаш лаха хаар.
	• Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жопаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Хезаш йешар: текстехь кхетархьама

	цаторийла йолчу боларца дешархойх хЮорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маЪIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар. • Тергам бар: суьртан (иллюстарцин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар.
	• ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархоcho йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин текстехь (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). ЛадобгIначу текстехь муха кхетта хьажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстехь кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хЮорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Байт дагахь Iамор. • Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин кьегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар. • Тобанехь болх: кхидIа йийцаре йаран Iалашонца тобанехь шаьш йешар; Iаматан текстехь йа кхечу диллинчу хьостанашкахь хаамаш лахар.

	• Iаморан текстаца диалог: xИиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх xIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Байт дагахь Iамор. • Ненан маттахь дешнийн тIабхьало тIейузар (шорйар). • Йухасхьайийцар: дешархоша xIоттийнчу планна тIетийжаш. • Текстехь xИиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца царна жобпаш лаха хаар.
	• Iаморан текстаца диалог: xИиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх xIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план xIоттор. • Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин кьегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар.

	• Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. • Кхоллараллин болх: ролашца йешар; сурт хІоттор.
	• Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Байт дагахь Іамор. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьІнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хІоттор. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. • Талламан болх: масала, бераллех а, кхиарх а долчу хаттаршца доьзна долчу нохчийн Іадатех хаамаш лахар, доклад кечйар.
	• ЛадогІар: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). ЛадобгІначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар.

	• Исбаъхъаллин текстан анализ йар: исбаъхъаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гИрсех пайдаэцарх кхетар. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахъана довзийта а, церан гУллакхийн мах хадон а хаар. • Тергам бар: суьртан (иллюстрацин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор.
	• ЛадогIар: дешархоша ладугIу хъехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаъхъаллин текстесте (таро йелахь, цу гУллакхна оьшучу гИрсех пайда а оьцуш). ЛадобгIначу текстаста муха кхетта хъажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстаста кхетархъама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Байт дагахь Iамор. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархъама контекстан анализ йар; дошамца болх бар. • Исбаъхъаллин текстан анализ йар: исбаъхъаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гИрсех пайдаэцарх кхетар. • Турпалхойн леларийн мах хадор. • Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хъежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Кхоллараллин болх: ролашца йешар; сурт

	хЮттор. • Тобанехъ болх: кхидІа йийцаре йаран Іалашонца тобанехъ шаьш йешар; говзарехъ нислучу лексикин маьІнех кхетор.
	• ЛадогІар: дешархоша ладугІу хъехархочо йа говзаллин диктора дІайобшучу исбаьхьаллин текстех (таро йелахъ, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). ЛадобгІначу текстех муха кхетта хъажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстех кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. • Дагахъ йешар: текст дагахъ йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гІирсех пайдаэцарх кхетар. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. • Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жопаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хъежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Кхоллараллин болх: масала, метафорех пайда а оьцуш, дийцаран жима текст хЮттор. • Схъайийцар. • Классал арахьара йешар: схъайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.

	• Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечам бар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маъӀнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаъхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. • Исбаъхьаллин текстан анализ йар: исбаъхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. • Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Кхоллараллин болх: масала, доттагIче кехат йаздар. • Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца царна жобпаш лаха хаар. Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
	• Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух

	хиинарг дийцаре дан кечам бар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маџнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаъхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хІоттор. • Исбаъхьаллин текстан анализ йар: исбаъхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гІирсех пайдаэцарх кхетар. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. • Тобанехь болх: тІейогІучу хенахь тобанехь йийцаре йаран Іалашонца шаш йешар; Іаматан текстехь йа кхечу диллинчу хьостанашкахь хаамаш лахар; говзарехь дуьхьалкхетачу дешнийн маџнех кхетор; говзарна йа декъан проблематикина хаттарш кечдар.
	• ЛадогІар: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаъхьаллин тексте (таро йелахь, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). ЛадобгІначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечам бар. • Байт дагахь Іамор. • Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Текстехь хІиттийнчу гІиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жобпаш лаха хаар.

- ЛадогІар: дешархоша ладугІу хъехархочо йа говзаллин диктора дІайобшучу исбаъхъаллин тексте (таро йелахъ, цу гІуллакхна обшучу гІирсех пайда а обцуш). Хъехархочо дешархойн тидам тІебохубйту нохчийн маттахъ йешаран башхаллашна. ЛадобгІначу текстах муха кхетта хъажа хаттарш.
- Хезаш йешар: текстах кхетархъама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар.
- Дагахъ йешар: текст дагахъ йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечам бар.
- Исбаъхъаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хІоттор.
- Исбаъхъаллин текстан анализ йар: исбаъхъаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гІирсех пайдаэцарх кхетар.
  - Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хъежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар.
- Кхоллараллин болх: кху декъан говзаршкахъ нислучу лексикех пайда а обцуш, бІаьстенан Іаламах лаьцна нохчийн маттахъ йоцца довзийтаран текст хІоттор.

- ЛадогІар: дешархоша ладугІу хъехархочо йа говзаллин диктора дІайобшучу исбаъхъаллин тексте (таро йелахъ, цу гІуллакхна обшучу гІирсех пайда а обцуш). ЛадобгІначу текстах муха кхетта хъажа хаттарш.
- Хезаш йешар: текстах кхетархъама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар.
- Дагахъ йешар: текст дагахъ йешар, йешначух

	хиинарг дийцаре дан кечам бар. • Байт дагахь Iамор. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маIнех кхетархьама контекстан анализ йар; дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар. • Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. • Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца царна жьопаш лаха хаар. • Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар. • Тобанехь болх: кхидIа йийцаре йаран Iалашонца тобанехь шаьш йешар; Iаматан текстехь йа кхечу диллинчу хьостанашкахь хаамаш лахар.
	• Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Инзаре-тамашийна а, Iар-дахаран а, дийнатех а долу туьйранаш вовшех къастон хаар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар:

	маџнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. • Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Кхоллараллин болх: ролашца йешар; сурт хІоттор; турпалхойн бІаьран васташ хІиттор; цу декъехь хьахийнчу проблемашца доцца дийцар хІоттор. • Схьайийцар. • Классал араьбара йешар: схьайеллачу говзарех шайш йеша говзар харжар. • Тобанехь болх: Іаматан текстехь йа кхечу диллинчу хьостанашкахь хаамаш лахар; говзарехь нислучу лексикин маџнех кхетор. • Талламан болх.
	• Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Литературех, киншкех, дукхайезачу говзарех, дукхабезабеллачу турпалхойх кьамел. • Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. • Текстехь хІиттийнчу гІиллакх-обздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца

	царна жобпаш лаха хаар. • Тобанехъ болх: аьхка йеша леринчу литературин шайн список хӀоттор. • Классал араьбара йешар: схьайеллачу говзарех шайн йеша говзар харжар.
Резерв – 10 с.	

4 КЛАСС (34 САХЪТ)

Дакъойн чулацам	Дешархойн гӀуллакхан характеристика
	• ЛадогӀар: дешархоша ладугӀу хьехархочо йа говзаллин диктора дӀайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йেলাхь, цу гӀуллакхна оьшучу гӀирсех пайда а оьцуш). ЛадогӀначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечам бар. • Таморан текстаца диалог: хӀиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дӀадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Текстехь хӀиттийнчу гӀиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жобпаш лаха хаар.
	• ЛадогӀар: дешархоша ладугӀу хьехархочо йа говзаллин диктора дӀайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йেলাхь, цу гӀуллакхна оьшучу гӀирсех пайда а оьцуш). ЛадогӀначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар.

	• Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маџнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гІирсех пайдаэцарх кхетар. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. • Талламан болх: шайн хьежамийн буха тІехь текст кечйар; доклад кечйар. • Текстехь хІиттийнчу гІиллакх-обздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца царна жьопаш лаха хаар.
	• Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маџнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хІоттор. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. • Схьайийцар. • Текстехь хІиттийнчу гІиллакх-обздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца

	царна жьопаш лаха хаар. • Кхоллараллин болх: масала, «Маьлхан хьехам» туьйранехь айьинчу проблемин хьокьехь йоцца текст-ойлайар хЮттор.
	• ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин текстехь (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран башхаллашна. ЛадогIначу текстехь муха кхетта хьажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстехь кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Дагахь Iамор. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин кьегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар. • Талламан болх: масала, кху декъан цьахволчу авторан дахарх а, кхоллараллех а доклад кечйар. • Тергам бар: суьртан (иллюстрацин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор. • Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.

	• ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайошучу исбаьхьаллин текстех (таро йелахь, цу гIуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). ЛадобгIначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар. • Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гIирсех пайдаэцарх кхетар. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. • Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца царна жопаш лаха хаар. • Кхоллараллин болх: схьайеллачу теманашца нохчийн маттахь барта дийцар кечдар. Гергарчу хьесапан теманаш: ишколехь дIахьош долу гуьйренан цхьаьнакхетарш; сан дийнат; сан хьоме деваша/дейиша (ненаваша йа ненайиша хила а тарло).
	• Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта

	идеяш гучуйахар; говзаран план хЮоттор. • Текстехь хИиттийнчу гИллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жобпаш лаха хаар. • Тобанехь болх: масала, шайн хЮора дийнахь долчу дахарехь йоьалгIачу классан дешархоша дан йиш долу дика гЮуллакхаш дийцаре дар.
	• ЛадогIар: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин текстехь (таро йелахь, цу гЮуллакхна оьшучу гIирсех пайда а оьцуш). ЛадогIначу текстехь муха кхетта хьажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстехь кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хЮорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Талламан болх: шайн хьежамийн буха тIехь текст кечйар; доклад кечйар. • Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
	• Хезаш йешар: текстехь кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хЮорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар;

	Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хІоттор. • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахьана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. • Текстехь хІиттийнчу гІиллакх-обздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца царна жобпаш лаха хаар. • Тергам бар: суьртан (иллюстарцин) анализ йар, говзаран чулацамца и йустар, говзарна суьрташ дахкаран шайн кепаш йалор.
	• ЛадогІар: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте (таро йелахь, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). ЛадобгІначу текстах муха кхетта хьажа хаттарш. • Іаморан текстаца диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дІадаккха шайн хьежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Хезаш йешар: текстах кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьІнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. • • Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан

	коърта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахъана довзийта а, церан гІуллакхийн мах хадон а хаар. • Кхоллараллин болх: «Къонах» бохучу кхетамца вогІучу стагах доцца дийцар.
	• Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьІнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коърта идеяш гучуйахар. • Текстехь хІиттийнчу гІиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакъдолчун хьежамца царна жобпаш лаха хаар. • Классал араьхара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
	• ЛадогІар: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин текстехь (таро йелахь, цу гІуллакхна оьшучу гІирсех пайда а оьцуш). ЛадобгІначу текстехь муха кхетта хьажа хаттарш. • Хезаш йешар: текстехь кхетархьама цаторийла йолчу боларца дешархойх хІорамма а хезаш йешар. • Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Дагахь Іамор. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьІнех кхетархьама контекстан анализ йар; Іаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин текстан анализ йар: исбаьхьаллин

	къегина хиларан (вастийн) а, литературин кепийн а гИрсех пайдаэцарх кхетар.
	• Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечамбар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. • Талламан болх: шайн хьежамийн буха тIехь текст кечйар; доклад кечйар. • Кхоллараллин болх: сурт хIоттор; турпалхойн бIаьран васташ хIиттор. • Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а, кхидолчу а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца царна жьопаш лаха хаар. • Классал арахьара йешар: схьайеллачу говзарех шаьш йеша говзар харжар.
	• Дагахь йешар: текст дагахь йешар, йешначух хиинарг дийцаре дан кечам бар. • Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх бар: маьIнех кхетархьама контекстан анализ йар; Iаматехь йеллачу дошамца болх бар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар; говзаран план хIоттор. • Текстехь хIиттийнчу гIиллакх-оьздангаллин а, историко-культурин а хаттарийн анализ йар; гонахарчу бакьдолчун хьежамца царна жьопаш лаха хаар.

	• Турпалхойн мах хадор: турпалхочун амалан коьрта битамаш билгалбаха хаар; церан леларца амал йовзар; турпалхойн леларийн бахъана довзийта а, церан гIуллакхийн мах хадон а хаар. • Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хъежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Талламан болх.
	• Хезаш йешар: текстах кхетархъама цаторийла йолчу боларца дешархойх хIорамма а хезаш йешар. • Исбаьхьаллин говзаран анализ йар: коьрта идеяш гучуйахар. • Iаморан текстаца диалог: хIиттийнчу хаттаршна жобпаш; кхачамбацар дIадаккха шайн хъежам бовзийтар; шайна хетачун а, сацаман а бухедиллар довзийта хаар. • Классал араьбара йешар: схъайеллачу говзарех шайш йеша говзар харжар.
Резерв – 10 с.	

1 Дагъош Iамон билгалдинчу сахътийн терахь хъехаран кепехь ду, иза хийца тарлуш ду чулацаман къастор кхочушдархъама йуьхъанцарчу классийн дешархойн кечаман тIегIа а, предмет Iамон дешаран хъукмато билгалдинчу сахътийн барам а тидаме а оьцуш.

Дагахь Iамон а, шайш йеша а магийнчу (хьобхучу) говзариин список

1-ра класс

Дагахь Iамон:

1. Айдамиров Абузар – байт «Нана-мохк»

2. Сулейманов Ахьмад – «Дахаран генаш» поэми йукъара кийсак
3. Гацаев Саид – байт «Борз»
4. Халикова Асет – байт «Зингат».

Классал арахъарчу йешарна:

Нохчийн йаздархой: Демеев I. – байт «Къиг»; Хасаров Ш. – байт «Полла»; Сакаева М. – байт «Хьоме бераш»; Гадаев М.-С. – байт «Кхана».

Оьрсийн йаздархой: «Кхо циги-Корни»; Цыферов Г. – туйра «Дехаш дара жима пийл».

2-гIа класс

3-гIа класс

4-гIа класс

ТЕМАТИЧЕСКИ, КХОЛЛАРАЛЛИН, ЖАМИЙН ТАЛЛАМАН БЕЛХИЙН А,
ПРОЕКТИЙН А ДЕШАРАН ШЕРАШКАХУЛА ГЕРГГАРЧУ ХЪЕСАПАН ТЕРАХЪ

Литературни йешар	1-ра класс	2-гIа класс	3-гIа класс	4-гIа класс
Кхоллараллин белхаш	1	2	4	4
Проекташ	1	1	1	1
Тематически тестах		3	4	4
Шеран стандартизованны талламан белхаш		1	1	1
Литературни йешарехула дерриге а	2	7	10	10

Таморан-методически кхачойар

Таморан-методически пособиш

1. Дешаран книжка. Белхан тептар. 1-ра класс.
2. Дешаран книжка. Белхан тептар. 2-га класс.
3. Дешаран книжка. Белхан тептар. 3-га класс.
4. Дешаран книжка. Белхан тептар. 4-га класс.
5. Берийн бошмашна а, йуьхьанцарчу классашна а лерина хрестомати.
/Хоттийнарг. Эдилов С.Э. Соьлжа-Гала, 2018.

Тилманан литература

- Эдилов С.Э. Нохчийн мотт а, керла технологеш а. Соьлжа-Гала, 2018.
- Арсанукаев А.М. Школехь исбаьхьаллин произведени таллар. Соьлжа-Гала, 2013.

Методически литература

- Эдилов С.Э. Дагалецамийн денош а, суьйренаш а
Ишколин даздариин, викторинийн, кьовсадалариин, суьйрениин сценариш.
Соьлжа-Гала, 2018.

Дошамаш

1. Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. М.: ГИИ НС, 1961. 625 а.
2. Абдулкадырова Р.А. Йуьхьанцарчу ишколана лерина суьрташкахь нохчийн-оьрсийн-ингалсан дошам. Соьлжа-Гала, 2011.

Хаамийн-ресурсни кхачойар

1. desharkho.ru – Нохчийн элекиронни школа.
2. ps95.ru/dikdosham/ - Нохчийн-оьрсийн, оьрсийн-нохчийн онлайн дошам.

Урокал арахъа дIаихъа магийнчу мероприятийн перечень

Кху программо иштта йукъалоцу дешархойн урокал арахъара мероприятиш а. «Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» предметан чулацамца догIуш долу урокал арахъара гIуллакхаш билгал а дой, вовшахтуху йуьхъанцарчу классийн дешархойн башхаллаш а, хъашташ а, Нохчийн Республикин къаьмнийн а, этнокультурин а башхаллаш а тидаме а оьцуш. Урокал арахъарчу гIуллакхан маьIна ду ийманехъ кхетош-кхиорна а, оьздангаллин нийса харжам бар кхиорна а тIехъажийна болу культурно-кхоллараллин болх дешархоша кхочушбар.

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» предметан чулацамца догIуш, урокал арахъара гIуллакх кхочушдарна леринчу сахътийн барам дешаран хьукмато билгалбо.

Класс	Меропрятин кеп	Тема	Дешархоша кхочушдечу гIуллакхийн коьртачу кепийн характеристикаш
I	Къамел	Сан дуюхъарлера киншкаш	Презентацига хьовсар. Къамелехъ дакъалацар. Хаттаршна жобпаш далар. Темица догIуш хаттарш дар. Хетарг довзийтар. Йеша киншка харжарх а, киншкица болх баран бакьонех а хаамаш бовзар. Йеша киншка харжар. Йовзаран Iалашонца кишкашка хьовсар.
I	Интегрированни заняти-дезде	Ненан мотт	Къамелехъ дакъалацар. Байташ йешар. Иллеш алар, эшарш лакхар. ХIетал-металш дастар.

2	Киншкина реклама йаккхар	Суна дукхайеза киншка	Билгалйинчу темина киншкаш харжар. Билгалйина тема йийцаре йар. Текстан реклама хЮттор. Хаттаршна жьопаш далар. Реклама йовзийтар. Хетарг довзийтар.
2	Виртуалан гездар	Нохчийн Республика – сан хьоме мохк	Презентацига хьовсар. Республикин гІаланех а, бІаьрла меттигех а болчу хаамашка ладогІар. Къамелехъ дакъалацар. Темица йогІу говзарш йешар.
2	Проектан болх	Сан доьзал	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материлаш гул а йеш, кечйар. Билгайинчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а, тергамах чекхйаккхар а (куьйга йина киншка кечйар).
2	Йешархойн къовсадалар	Поэзин дезде	Байташ къастош а, дагахъ а йешар. Литературин меттан кепаш ларйар. Хаттаршна жьопаш далар. Байташ йешаран мах хадор. ЖамІаш дийцаре дар.
3	Ловзар	Туьйранийн турпалхойн парад (болам)	Ловзарехъ дакъалаца. Тпедахкарш кхочушдар. Хаттаршна жьопаш далар. Хаттарш дар.
3	Виртуалан гездар	Киншкин истори	Кишкаш йовзар. Церан тайпанаш билгалдар. Йийцаре йар, хаттарш кечдар. Билгалйинчу темин хьокъехъ ойла йар.
3	Проектан болх	Суна дукхадезачу дийнатах безамца	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материлаш гул а йеш, кечйар. Билгайинчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а, тергамах чекхйаккхар а.

3	Йешначу говзарш тҀехь жима спектакль	Довзий вай?	Говзарш йешар. Сурт гайтрахьама ролаш харжар. Театрализация декорациш кечйар. Спектаклехь дакъалацар. Йийцаре йарехь дакъалацар.
	Жима-проект	Халкъан хьекъало боху	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материлаш гул а йеш, кечйар. Билгайнчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а, тергамах чекхийаккхар а.

4	Къамел	Хазалла хІун йу?	Къамелехъ дакъалаца. Проблема хІоттийнчу хаттар тІехъ ойла йан. Хетарг довзийта. Темина дийцар а, монолог а хІоттон (кхолла).
4	Викторина	Вай а, Іалам а	Викторинехъ дакъалаца. Проблема хІоттийнчу хаттар тІехъ ойла йан. Кхоллараллин кепара тІедахкарш кхочушдан. Хаттаршна жьопаш дала. Хетарг довзийта.
4	Къамел	Вайн къоман (халкъан) дезденош	Дезденойх лаьцначу хаамашка ладогІа. Къамелехъ дакъалаца. Хаттаршна жьопаш дала. Хетарг довзийта.

Белхан программа кечйечу хенахъ тематикин план хІотторехъ тидаме эцна хила йеза дешаран-методически материалаш йолу (мультимедийн программаш, электронан Іаматаш а, задачникаш а, электронан библиотекаш, виртуалан лабораториш, ловзаран программаш, цифровой Іаморан ресурсийн колледиш) электронан (цифровой) Іаморан гІирсех пайдаэцаран таронаш, пайдаэцархойн тайп-тайпана тобанаш Іаморехъ а, кхетош-кхиорехъ а шайх пайдаобцуш йолу а, электронан (цифровой) кепехъ схъайелла а йолуш, ИКТ-н дидактикин таронаш кхочуш а йеш, шайн чулацам дешарх долчу низамца цхъаьнабогІуш а болуш.